

”רטוריקה וכוחה של לשכה” – 21.03.2024 (תום די קפואה):

נשיא נכבד, אחיי כולכם,

זאת הפעם הראשונה שאני כותב עבודה שלא לצורך דרגה, אלה ללמידה, העמקה והנאה. בנוסף, בשונה מעבודותי הקודמות, בעבודתי זו, אני אנסה לשלב בין ”התיאוריה” ל”פרקטיקה” ואחפש לתת כלים מעשיים שבתקווה תמצאו אותם שימושיים.

לפני מספר עבודות שמענו את עבודתו של אחינו קנדלי על שבעת המדעים. למדע אחד, אומנות חופשית אחת, אני מרגיש קרוב במיוחד וזוהי, תורת הנאום. הלא היא – הרטוריקה. ועליה ארצה לדבר איתכם היום.

בספרו רטוריקה, הגדיר אריסטו את הרטוריקה ככושר או כאמנות המסייעים לקבוע מהם אמצעים הנאותים ביותר לשכנוע הנמען בכל מקרה ומקרה (רטוריקה, 2002, פרק ב').

במקורותיה העתיקים ביוון וברומא נחשבה הרטוריקה כקטגוריה של ידע, כ”אמנות הדיבור המוצלח” כשמטרתו היא שכנוע פוליטי, משפטי, או פרסומי (הקריטריון הנבחן הוא היעילות והתועלת שבמסר הרטורי).

לרטוריקה דרכים רבות ואף הגדרתה הקלאסית כוללת את כל סוגי השכנוע. בין אם בכתב או בעל פה.

- בצורתה הראשונה, רטוריקה כתובה מתייחסת לארגון הטקסט כדי שייראה ”יפה”. דוגמה מחיי היום-יום היא כאשר אנחנו כותבים אימייל, או מגיבים למישהו ברשתות החברתיות, או אפילו חולקים את דעתנו בקבוצה וואטסאפ של הבניין – מבנה הכתיבה וארגונו הנם בסיס לקראתו.
- צורתה השנייה מתייחסת לארגון השיח והארגומנט. רטוריקה הנה בסיס חשוב מאין כמותו לנושאים ברורים כשמש וטריוויאליים כמו ”למה שנאת יהודים הוא דבר חמור” או ”מדוע מדינת ישראל רשאית להגן על עצמה” וגם בנושאים היוצרים ויכוחים מיותרים בבית בין בני זוג על השארת כוסות קפה בכיור או ”מה צריך להיות מצבו התמידי של מושב האסלה בבית”.
- אריסטו, כדי לעשות לנו חיים קלים יותר, אף פיצל והגדיר מה הם אותם אמצעים עליהם דיבר כשהגדיר ”מה היא רטוריקה”, ולמרות שאינם חדשים לנו, אחזור עליהם בקצרה:
- Deliberative (דיבורית) – רטוריקה דיבורית כוללת שיח או מילה כתובה שנועדה לשכנע אנשים לפעולה או להניא אותם מלעשות או לחשוב משהו. דוגמאות כוללות נאומים פוליטיים, הצעות, מצגות וקמפיינים לצדק חברתי.
- Judicial (שיפוטית) – רטוריקה שיפוטית כוללת שיח או מילה כתובה השוקלת אם משהו היה צודק, חוקי או אתי. בעוד שרטוריקה שיפוטית נפוצה ביותר באולמות משפט, רטוריקה שיפוטית נמצאת גם באופן רחב יותר בכל פעם שאדם מנסה להצדיק את מעשיו או להגן על עצמו.
- Epideictic (אפידית) – רטוריקה אפידית כוללת שיח או מילה כתובה המשבחת או מאשימה אדם על מעשיו או הישגיו. בדרך כלל נתפסת כטקסית וראויה לשבח, ניתן לראות רטוריקה אפידית בהספדים, מכתבי המלצה, נאומי מינוי וכדומה.

תולדות הרטוריקה משקפות מחלוקת עמוקה בין הוגים הרואים בה שיח אשלייתי, המרחיק אותנו מידעית האמת, לבין אלה הרואים בה חלק בלתי נפרד מן השימוש הלוגי בדיבור או לחלופין – מן המימד היצירתי והמשחקי של התקשורת האנושית. במילים פשוטות, הפער שבין חרטטנים-שקרנים, וכל השאר.

אחרי שנגענו בתיאוריה של הרטוריקה וההגדרה שלה, הייתי רוצה לגעת בפן המעשי של הדברים. כי בסוף, תיאוריה זה יופי, אבל "תכלס", למה אנחנו צריכים את זה? מתי משתמשים בזה? איך עושים את זה? והכי חשוב, איך משתפרים בזה?

כדי לענות על הנקודות האלה, ולעשות את זה טיפה יותר מעניין, אציג את הדברים מדוגמאות ריאליות שאני מאמין שקרו לכולנו בשלבים השונים בחיים.

רובנו, במהלך חיינו, היינו צריכים להציג משהו. בין אם הצעות, מצגות, או אפילו נאומים (פוליטיים או עסקיים) בין אם פנימית בעבודה או בשביל לקוח מולו אנו עובדים.

למשל, בעבודתי היום, כאשר אני מדבר עם לקוחות ממדינות שונות בעולם, אני מחלק את המצגות שלי לכמה חלקים:

- החלק הראשון – נגיעה במהות של החברה שבה אני עובד, הלקוח שלנו, וכיצד העבודה המשותפת נותנת מענה לצרכיו של הלקוח במגוון מישורים.
- החלק השני – הצגה של מטריקות כאלה ואחרות המעידות בפועל כיצד אנו עונים על צרכי הלקוח והצלחות משותפות שהיו לשני הצדדים.
- החלק השלישי – מעבר על דברים שלמדנו לאורך התקופה, שיפורים שקרו בפועל לאור אותה למידה, ופערים שעדיין לא קיבלו מענה ושיש לשפרם בתקופה הקרובה.
- חלק רביעי – העמקה ועיבוי היחסים בין החברות כשהמטרה הסופית כוללים כלים להרחבת הפעילות העסקית בין הצדדים.

במקרה הזה, אני משתמש ברטוריקה הורבלית/ דיבורית על מנת להניע ולשכנע את הצד השני לפעול ולחשוב על שני דברים עיקריים:

- האחד, פעולה אקטיבית להעמקת היחסים העסקיים ובכך לגרום לעלייה בהכנסות לחברה בה אני עובד.
- השני, העמקת המחשבה שהמוצר והשירותים שהם מקבלים מהחברה שאני עובד בה, אכן הטובים ביותר והנם עונים על רוב (אם לא על כל) הצרכים המשמעותיים עבורם.

אני משתמש בכוחה של המילה הכתובה, גם כמסמך אליו יוכלו הנוכחים לחזור ולקבל מידע במידת הצורך, וגם כעוגן, עליו אני מבסס את דבריי. כל זאת, על מנת לשמור על מבנה אחיד, תזרימי, ומשכנע.

הורטיקל השיפוטי של הרטוריקה, שלדעתי גם יותר שכיח בחיי היום יום שלנו, מחולק בין המסרים הכתובים לאלה המדוברים. זאת אומרת, לא באים יד ביד כמו בדוגמא הקודמת.

הרי למי מאיתנו אין את קבוצת החברים הזאת איתה עולות מחלוקות ושאלות כאילו איתני העולם מושתתים על קנם. לרוב, נמצא עצמנו יושבים בבית הקפה השכונתי ביום שישי בצהריים ודנים בסוגיות צדקניות, חוקיות, מוסריות או אתיות. למשל, האם כשאנחנו רוכבים על אופניים בשבילי האופניים, חוקי התנועה חלים עלינו ויכולים אנחנו לצפות (ואף לדרוש) כי הנתיב הימני יהיה תמיד לכיוון פנים הנסיעה ואילו הנתיב השמאלי יהיה תמיד לכיוון הנגדי? או אפילו יתרה מכך, האם נוכל לצפות כי צידו הימני של הנתיב ישמש לרוכבים איטיים וצידו השמאלי ישמש לצרכי עקיפה? האם לא כך ננהג גם כשאנחנו עולים ויורדים במדרגות או במדרגות הנעות?

במקרה שלי, למשל, כשאני נוהג בנתיב השמאלי ומולי ישנו רכב שנוהג באיטיות, אני אהבהב ואסמן לו שאני רוצה לעבור. במידה והרכב לא זז ממסלולו ונמצא בשלול, אני מהבהב עוד יותר ואף מעט מתקרב כדי לסמן בצורה ברורה יותר את כוונותי.

אנשים לעיתים שואלים אותי "למה שלא פשוט תזוז לנתיב הימני ותעקוף את הרכב?"

תשובתי לרוב מסתכמת במשהו כמו "ייעודו של הנתיב השמאלי הוא לאלה שנוסעים מהר יותר ו/או לצרכי עקיפה. אז לא רק שמקומו של הרכב האיטי הוא לא בנתיב השמאלי, מה גם שבעקבות התנהגות לא נכונה של האחר אני צריך לעבור על החוק ולעקוף מימין? למה?". לרוב, שם זה נסגר. בשתיקה של הצד השני.

דוגמא נוספת שאנחנו כולנו נתקלים בה היא כאשר דיונים עולים בקבוצות הוואטספ השונות בנושאי "חוקי הקבוצה", "מה מותר ומה אסור לפרסם", ו"באילו שעות סביר לשלוח הודעות בקבוצה".

שם, מתכנסים שלל אנשים המצדיקים את עמדתם ו/או התנהגותם כאשר לפתע הקבוצה מתחלקת לאלה שתומכים, לאלה שמתנגדים, ולאלה שכותבים ומפצירים להפסקת השיח, שכמובן לא עוזר.

הנה ציטוט של שיחה שהייתה באחת מקבוצות הוואטסאפ שאני נמנה בה כאשר אחת המשתתפות פרסמה סרטון שלא קשור לתוכן הקבוצה:

- משתתפת א': "אין הפנמה של הבקשה (שלא לפרסם דברים). אפשר פשוט להסיר מהקבוצה את מי שלא נשמע לחוקי הקבוצה".
- המפרסמת: "לא נאה לך, אל תפתחי ואל תאזיני, ומה שבטוח, אל תחפשי את הרע!"
- משתתפת ב': "זה לא עניין של לא נאה ואף אחד לא מחפש את הרע. יש פה חוקים, והודעה מעלייך הדגישו את החוקים, ועדיין את מחליטה לעשות את מה שבא לך. ראית את מה שקרה פה בקבוצה אתמול, למה להתחיל שוב?"
- המפרסמת: "מאמוש שלי! אחריי נשלח פה סרטון אחר. אני שלחתי סרטון מחזק, וזה שיש פה פן פוליטי, אני עצובה בשבילכן שאתן לא מרפות מהפוליטיקה ומתעסקות בזה בסדר היום שלכן. בריאות הגוף והנפש, אמן!"
- משתתפת ב': "אין בבינתי להבין איך את מתווכת לעצמך את העולם. מבחינתי מי שעובר על החוקים, שיצא מהקבוצה (לא אני קבעתי את החוקים)".

כמו שאתם יכולים לנחש, הסאגה הזאת המשיכה, המשיכה והמשיכה. רטוריקה חסרת ערך לחלוטין בקבוצה של מספר מאות של אנשים שכל ייעודה הוא מכירת חפצים יד שנייה. כאן אנחנו עדים לרטוריקה שיפוטית כתובה שכל תכליתה לשקול האם משהו היה צודק, חוקי, או אתי בצורתה הלא יעילה כמובן.

לבסוף, הרטוריקה האפידית, שבשונה לורטיקלים האחרים, שיכולים להיות צבעוניים ומגוונים, הרטוריקה האפידית מתכנסת ברוב המקרים בקצוות של "טוב" או "בעד" ו"רע" או "נגד".

אמנם מניסיוני המקצועי לא יצא לי לכתוב הרבה מכתבי המלצה ובשלב זה בחיים גם לא הספדים, אבל לא בזה אני רוצה להתמקד שכן אלה נושאים שכולנו נוגעים בהם, אבל לא מספיק.

נושאים שכיחים הרבה יותר לדעתי, שנכנסים תחת המטריה של הרטוריקה האפידית, הם דווקא חוות דעת על מסעדות ושירותים שקיבלנו לאורך הזמן. בין אם זאת מסעדה מיוחדת שנתקלנו בה באחד מהטיולים שלנו, שנתנה לנו חוויה יוצאת דופן, או אפילו בעל מקצוע ששירותו האדיב היה חריג.

דוגמה נוספת יכולה להיות גם מוצר שרכשנו ברשת שהגיע במהירות מפתיעה או היחס המצוין שבין איכותו הגבוהה למחיר המשתלם ששילמנו עליו. בכל אחד מהמקרים, כל הערכה, מדוברת או כתובה, היא רטוריקה אפידית.

לאחר שהבנו מה היא רטוריקה, כיסינו את הצדדים התיאורטיים והמעשיים שלה, איך אנחנו כבונים חופשיים יכולים להביא את הדברים לידי ביטוי?

זה נכון שלא כולם נולדו עם יכולת כתיבה מרשימה או יכולת עמידה מול קהל שנותנת להם את הכוח לסחוף את כל מי שעומד מולם. אבל אנחנו, כאן כולנו, ברי מזל. פשוט לפעמים קצת קשה לראות את זה (או לשמוע, כי מצקצקים).

אנחנו ברי מזל מאחר ויש לנו את בית הגידול הטוב ביותר להתפתחות ולמידה. להפוך לטובים יותר. בית הגידול הזה מתחלק למיקרו (לשכת הכוכב) ולמאקרו (הבנייה החופשית).

מאחר והבאתי במהלך הדברים דוגמאות אישיות, אמשיך בנרטיב האישי.

איפה עוד אוכל למצוא מגוון כל כך רחב של אנשים שחווה וחווה, ראה ועדיין רואה, אשר איתו אני יכול להתייעץ בכל נושא שרק ארצה. בין אם בדברים מקצועיים, שאלות החיים, זוגיות, או סתם להנות מרגע של צחוק.

כמובן שלא רק מהטוב לומדים, גם ללמוד להתמודד עם צקצוקים, פערי דורות, גישות ודעות הוא כלי חיוני לי, ולדעתי גם לכולם. אך גם כאן, הרטוריקה הכתובה והמדוברת, הנם כלי הכרחי מצד שני הצדדים על מנת שיבואו על שכרם. בין אם הייתה הסכמה ובין אם לא.

במקרה הספציפי שלנו, מדובר על למידה מהתנסות. מהיותי עומד כאן וחולק עמכם את שיש לי להגיד, אם נחזור לרטוריקה, הקשב שלכם מקנה לי פידבק שקט, וחשוב ביותר, על הצורה בה אני מביא את הדברים. האם הצלחתי להעביר את שרציתי להגיד? האם הייתי קשוב אליכם כמו שאתם הייתם קשובים אליי? האם הצלחתי לשכנע, לסקרן, או לגרום לגירוי אינטלקטואלי?

כאן נכנסת כוחה של הבנייה החופשית. כאן אני אמור להרגיש הכי בנוח לקחת סיכון ולטעות.

להבין, לשפר, לתקן ולנסות שוב. במילה אחת "ללמוד". כאן אני יכול ללמוד ולתרגל את כישורי ברטוריקה כתובה או מדוברת בצורה הטובה ביותר – כי הפידבק פה הוא אמיתי. לפחות כך אני מקווה.

דבריי ארוכים מידי? איטיים מידי? לא חדים דיו? זה המקום המושלם לטעות, להרוויח פידבק אמיתי וללמוד. האם יש דרך לתת פידבק? בוודאי, אולי אדבר על "פידבק" בעתיד.

כך, בהיותי בונה חופשי, אני מתפתח וניזון מניסיון העצום ששורר כאן בהיכל. אמנם היום אנחנו מדברים על רטוריקה, אך זה תקף בכל נושא לדעתי. בין אם סוגיות של הורים צעירים, מנהיגות, חברות, שכנות. מה לא.

אסיים בציטוט של רבי ישמעאל ממסכת אבות שאומר "הלומד על מנת ללמד, מספיקין בידו ללמוד וללמד; והלומד על מנת לעשות, מספיקין בידו ללמוד וללמד ולעשות".

סיימתי נשיא נכבד,

מקורות:

- [/https://haraayonot.com/idea/rhetorics](https://haraayonot.com/idea/rhetorics)
- <https://eureka.org.il/item/57172> מהי-רטוריקה
- <https://he.wikipedia.org/wiki/רטוריקה>
- <https://thevisualcommunicationguy.com/rhetoric-overview/the-branches-of-rhetoric> (שלוש נקודות של סוגי רטוריקה)
- <http://www.pitgam.net/cats/223/1/2> (ציטוט רבי ישמעאל)